

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på
www.tekniskkulturarv.dk/about

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

14. Copy of "Manuscript for Simonson and Co."

Bernhardt Olsen

Gallen.

739 i.

Industribiblioteket

Grp: 7391 *Forfatter:* B. Olsen

Titel: Gaflen.

Bind: *Udgave:* *Trykaar:*

Industribiblioteket

739 1

STANDARD OF SET

GAFLEN

188

SÆRTRYK AF TIDSSKRIFT FOR KUNSTINDUSTRI.

1886

BERNHARD OLSEN:

G A F L E N.

DET lille nemme, firgrenede Instrument, der nu ligger ved Hvermands Tallerken paa det dækkede Bord, er en af vort Husgeraads sent fødte. Saa fortrolige, vi nu ere med den, og saa uundværlig den end er bleven for os, har der dog været en Tid, der ikke ligger ret langt tilbage, da den af Moralister kaldtes for en syndig, ja latterlig Ting, helt uværdig for satte og forstandige Mennesker, en Kilde til slet Bordskik og et utaaleligt Brud med gode gamle Traditioner. Nu er den bleven til det Modsatte, den har faaet sit Brugsreglement, og

det er blevet et sikkert Tegn paa slet Opdragelse at forsømme dens rette Anvendelse og i Stedet benytte Kniven for ikke at tale om Fingrene, og den er bleven monopoliseret til visse Retter. For Mange er den, samt Kniv og Gaffel, omtrent det eneste Værktøj, de tage i deres Haand, og i alt Fald det kjæreste; om det samler sig Forestillinger fra Samværets glædeste, ja højtideligste Stunder; vi have vel alle i vor Kreds Bekjendte, som vi sjældent se uden med en Gaffel i Haanden.

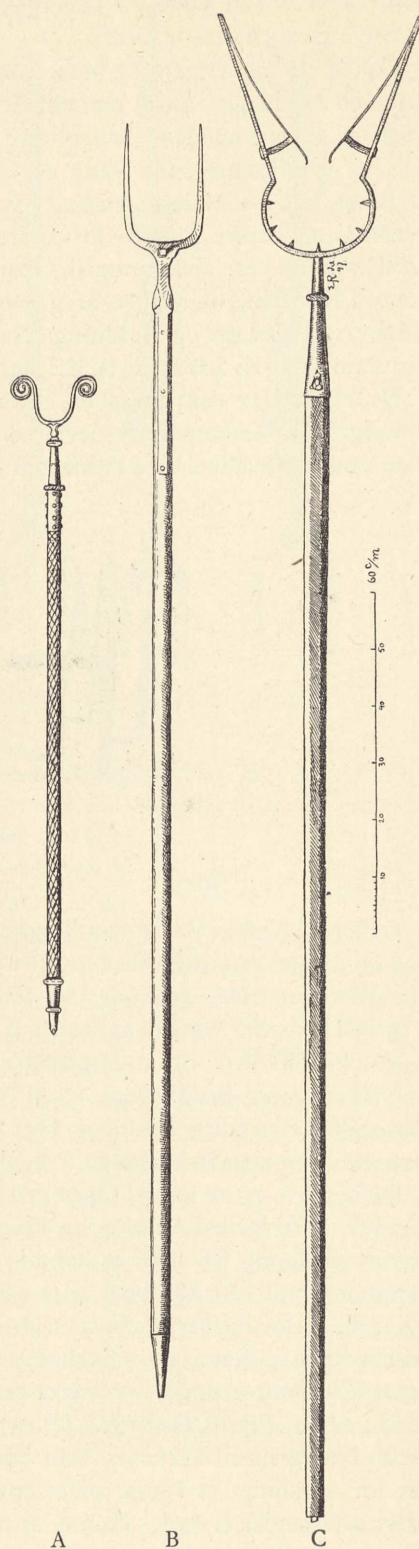
Som Gastronomiens Uundværlige har Spisegafflen faaet den videste Udbredelse, og som saadan ville vi her studere dens Levnetsløb, men glemme den til sidst, fordi dette var seneste Felt, hvorpaa den rykkede ind. Fra umindelige Tider har den været i Menneskets Haand til haardt, ja til blodigt Arbejde i Landbrug og i Krigsbrug, og det er kun at følge Udviklingens historiske Gang, naar her begyndes med dens Anvendelse i de sidstnævnte Øjemed.

Ordet Gaffel er et Laan fra Tysk og vistnok hentet fra Tingens gavldannede Figur, saaledes som denne var i dens Forbilleder, $\wedge$ de oprindelige Redskaber. Disse dannedes af en tvekløftet Gren og for denne have vi danske Navne: *Sule* (Lolland, Falster, Langeland) og *Tvege*, *Tjuge* (Høtyve). De brugtes til Behandling af Hø, Halm, Neg, Tornekraat o. s. v.

Gafflen til Krigsbrug kjendtes allerede hos Romerne (*furca*) og holdt sig i Middelalderens Bevæbning, saa længe Stormstiger anvendtes. Naar disse vare satte til Murene, hvilket skete i Rækker, Side om Side, og de Stormende begyndte at myldre op ad Trinene, gjaldt det at faa Stigen til at falde bag ud eller til Siden. Til at fatte om Stigernes øverste Trin eller Toppen af deres Vanger var Gafflen egnet, og med flere Forsvareres forenede Anstrengelser kunde de godt føres ud fra Muren saa langt, at de kom hinsides det lodrette Balancepunkt og faldt bagud med deres Vægt af jærnklaedte Mænd, der knustes i Faldet. Nationalmuseet ejer et Exemplar af en saadan Krigsgaffel, der er henført til 15de—16de Aarhundrede (Fig. 39 B).

Til Gafflen kan henregnes Neptuns tregrenede Harpun, den antike *Lyster*, der anvendtes til Fangst af Thunfisken i de pontiske Farvande og Mæotis (Indhavet bag det nuværende Krim).

Til Jagt paa vilde Dyr brugtes den togrenede Gaffel ogsaa. Naar Ulven var hildet i Nettet, gjaldt det om at gjøre den uskadelig, til man fik den dræbt, og

A Skyttegaffel. B Krigsgaffel. C Sax.

dette skete ved at sætte en Jærgergaffel over Vilddyrets Hals og holde dets Hoved nede ved at drive Grenene fast i Jorden.

Gafflen har ogsaa tjent til Menneskefangst, idet dens Grene formedes elastiske og forsyndes med Modhager, for at omfatte Arme, Ben eller Hals, saaledes at de ikke kunde frigjøres uden af Fangstmanden. Senest vare disse Vaaben i Hænde paa de Malmø Natvægtere, og de viste deres fængslende Natur en Gang, da Kunstnerforeningen af 18de November aflagde et Besøg paa en Maleriudstilling i vor Gjenboby. Vi vare unge, og Malmøboernes Gæstevenskab og stærke Punsch forvandlede beskedne Ynglinge til larmende Noktambuler uden al Skamfølelse for disharmonisk Opstyr i Sang og Tale. En af Vore, der senere bar et smukt Navn i Kunsten, fik Gafflen at prøve om sit ene Ben og førtes i Hægte, berøvet de sidste Rester af Ligevægt og Holdning. Nationalmuseet ejer et smukt Exemplar af dette Redskab, der sandsynligvis har tjent til Krigsbrug (Fig. 39 C). I Malmø hedder det Saxen.

De ældste Haandskydevaaben, Feltslanger og Musketter, vare saa tunge, at frit Anlæg blev umuligt. Musketeren førte derfor en Anlægsgaffel med sig (Fig. 39 A). I Frankrig havde man endog Kavalleri med et saadant Anlæg paa Sadelknappen.

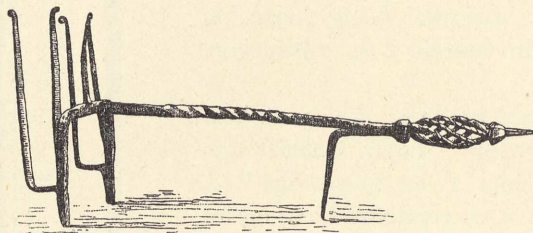

Fig. 40. Fransk Ristegaffel.

Gafflen til Køkkenbrug som Redskab til at tumble de store Kjødstykker eller til at riste dem paa er meget gammel. Iliadens 463de Vers siger, hvor Talen er om Stegning paa Baal af en Offeroxe: *trindt Svendene stod femslenede Gaffer i Hænde*. Udgravninger paa den appiske Vej, ved Pæstum og Longchamps (Departementet Eure i Frankrig) have godtgjort, at Romerne kjendte den, og af Middelalderens Inventarier fremgaar, at den vedblev i stadig om end ikke hyppig Brug. Dens tyske Navn var *Kräuel* (Kralle, Klo). Fig. 40 viser en fransk Ristegaffel af sindrig Form og Fig. 41 et Udvalg af franske og flanderske Kjøkkengaffer i smagfuldt og rigt Smedejærns Arbejde.

Bordgafflen er af yngre Oprindelse. Romerne kjendte den endnu ikke. Saavel de som Grækerne fik Maden serveret ituskaaren, og de spiste med Fingrene. Der anvendtes Fingerhætter (*digitalia*), for ikke at brænde sig paa det altfor Varme, eller man brugte Spisepinde. Grimm mener i sin Ordbog, at de smaa Bordgaffer ere udgaaede af de store Kjøkkengaffer, og at de derfor fik deres ældste Navn diminutivt: *Gäbelin*, som vi kjende i *Gafling* (Skaane). Af det latinske Navn *furca* kom Fransk *fourchette*, Engelsk *fork*, og i alle disse Sprog er det ogsaa Tvegeformen, der har været bestemmende. Første Gang, Bordgafflen nævnes i Literaturen, er hos Petrus Damianus († 1072), der beretter, at en byzantinsk Prinsesse bragte det første Exemplar til Venezia. Han taler med Iver mod denne kvindeagtige Ting, og regner det for umandigt at bruge andet end sine Fingre. At Gafflen for første Gang viser sig i en halvt østerlandsk Kvindes Haand, er mærkeligt, da Orienten aldrig har kjendt den og endnu ikke har indladt sig paa at optage den. Det er et helt vesterlandsk Redskab og har ingen sinde naaet udenfor de Omraader, som den europæiske Kultur har underlagt sig.

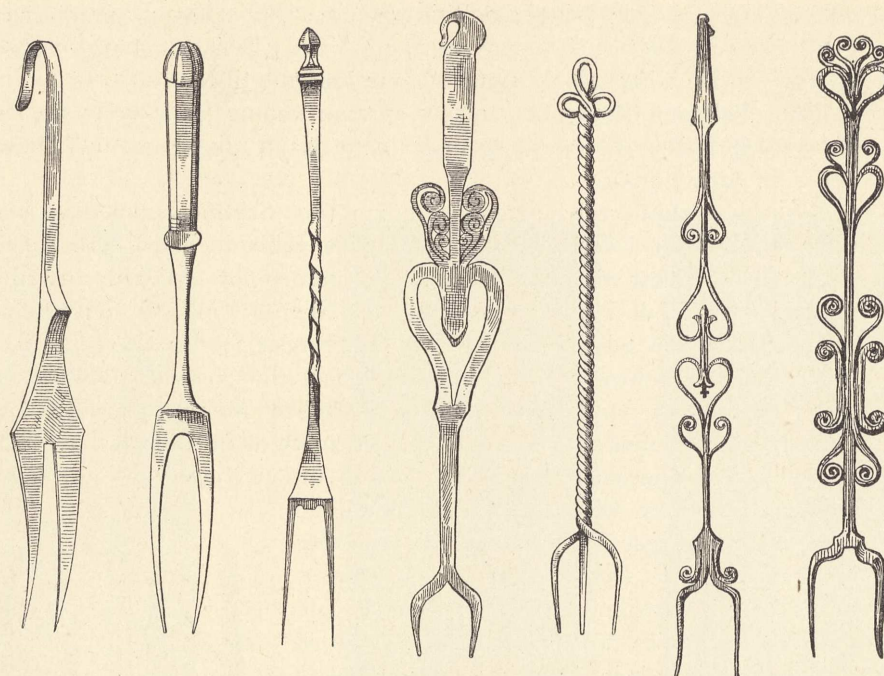

Fig. 41. Køkkengaffer fra Museet i Cluny, Paris, og Museet ved *la porte du Hal*, Brüssel.

I *Hortulus deliciarum*¹ fra 12te Aarhundrede er afbildet et festligt dækket Bord, i hvis Opdækning ses 2 Knive parrede med 2 Gaffer (Fig. 42). Maaltidet er beregnet til flere Personer, og enten have de nævnte Spiseredskaber været bestemte til fælles Afbenyttelse, og ere altsaa Spisegaffer, eller det er Forskærerværktøj, hvilket dog er lidet sandsynligt, da der findes 2 Par. De ere saa klodsede af Form, at de vel kunne støtte Grimms Theori om, at Køkkengafferne ere deres Stamfædre.

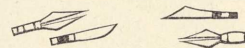

Fig. 42.

Gaffer paa et dækket Bord, tegnet i *Hortulus deliciarum* (Engelhardt: Herrad von Landsberg).

Kong Edvard I af England skal i Følge Inventariet af 1297 have ejet 1, Pierre de Gaveston, Kong Edvard II's Yndling, en Gascogner († 1312), ejede 3², Charlotte d'Albray 2, Clemence af Ungarn havde i 1328 til 30 Skeer kun 1 Gaffel. I 1330 viste en Gaffel sig i Firenze, men Hertugen af Anjou hjalp sig samme Aar uden nogen. Kong Carl V († 1380) ejede et Dusin (Tolvtalet i Bordservice er altsaa ældre end denne Tid), men det var rigtignok Dele af en Sølvskat, der taxeredes til 1½ Million Livres. Hertuginde af Touraine havde 2 Gaffer til 9 Dusin Skeer (1389). Disse Gaffer vare ingenlunde til at spise Kjød med. I Inventarier fra Tiden siges udtrykkelig, at de ere til Syltetøj, Pærer³, Morbær⁴ og bagt Ost. I Garneray's Privatsamling fandtes i 1870 en Gaffel, som Viollet-le-Duc⁵ tror at kunne sætte til fjortende Hundreder (Fig. 44). Den har som alle de ældste Exemplarer to Grene (*Flejner* paa gammelt Dansk) og disse have en stærk Bøjning, der tyder paa, at de lige saa vel egne sig til at bære en Frugt som til at spidde den. Metallet, en Legering af Sølv og Kobber, er hamret ud i flad Form og fylder hele Bredden af et Elfenbens Haandtag, som er kløvet med Savsnit i

1. Engelhardt: Herrad von Landsberg.

2. Inventar af 1313.

3. Pierre de Gavestones Inventar 1313.

4. »En meget lille Gaffel med vredet Skaft til at spise Morbær med«. Hertugen af Bourgognes Inventar 1420.

5. *Dictionnaire raisonné du mobilier français* II, Side 110—111.

Fig. 43.
Gaffel i naturlig
Størrelse
fra Garnerays
Samling.

Metalskaftets Længde. Ringen og Stifterne ere af Sølv. Fig. 43 gjengiver en forgyldt Kobbergaffel hentet fra ovennævnte Værk. Den er i naturlig Størrelse, en nydelig lille Ting, der ret synes at være indrettet til Morbær.

Dette Tidsrums Bordgaffer antages at være komne fra Italien. De hed der *pirone* (den Spidse, Grenede) og under dette Navn gik de endnu i Tyskland i det 16de Aarhundrede.

Det 15de Aarhundrede bragte ingen Forandring. Samme sjældne Forekomst og samme pragtfulde Udstyrelse. De vare Unika, individuelle Gaffer til personlig Brug og som oftest indrettede til at folde sammen for at kunne medføres ved Gjæstebud, eller de samledes i et Etui med Ske og Kniv. Skafterne stak op af dette, og paa dem ødslede Kunsten sine dyrebareste Stoffer i den mest kunstnerisk soignerede Behandling: Guld, Agat, Krystal, fine Ciselurer, ædle Stene kappedes med Etuiet om Prisen i Pragt og Herlighed. Men i Literaturen findes de end ikke omtalt med et Ord, ikke paa et eneste af de Billeder, der fremstille Gjæstebud med spisende Mennesker, ses de, om de end jævnlig vise sig i Stormænds Inventarier. De kombinere sig i Etuierne med de mærkeligste Ting: Pincetter, Øreskeer og Tandstikker¹. Det er ikke alt sammen at bruge ved et Maaltid, men snarere hvad vi vilde kalde en Necessaire, der ogsaa kan rumme mange nydelige, vel ikke helt ubrugelige Ting, men dog mest tjenlige til Øjens Lyst. End ikke ved Karl den Dristiges († 1477) Hof, der tjente som Mønster for Europas mægtigste Fyrster, brugte Forskæreren en Gaffel til sin Funktion, men holdt paa Stegen med venstre Haand: »hans Rettighed er at fortære, hvad han beholder i Haanden, medens han skærer for»².

Alle Bordgaffer havde før 1500 2 Grene. Fra Tiden derefter har man dem med 3. Luther skriver: *Bed Gud bevare dig for Gaffelstik; de sætte 3 Huller*.

Ved denne Tid viser Gaffen sig i Danmark. Nationalmuseet ejer et meget interessant Exemplar med tilsvarende Kniv og indrettet til Etui (Fig. 45). Skafterne ere af forgyldt Sølv, Stilen gothisk og det arkitektonisk formede Ornament paa deres tykkeste Del ikke ulig det, der findes samme Sted paa Gaffen fra 14de Aarhundrede (Fig. 44). Denne Gaffel er utvivlsomt fra et katholsk Land, hvad Stilen viser, uberørt af Renæssancen, og burde altsaa kunne sættes til Tiden om 1500. Holder dette Stik, er den her i Norden en af de allerstørste Sjældenheder. Nationalmuseet ejer en anden Gaffel fra en lidt senere Tid med en graveret Indskrift, der indeholder den thronhjemske Erkebisp Oluf Engelbrechtsens Navn og Aarstal 1530 (Fig. 46a og b). Indskriften er yngre, maaske paasat i Henhold til en Tradition, og Stilen viser utvivlsomt hen til Renæssancens Begyndelsestid. Den er vistnok af udenlandsk Oprindelse, og da den nye Stil før

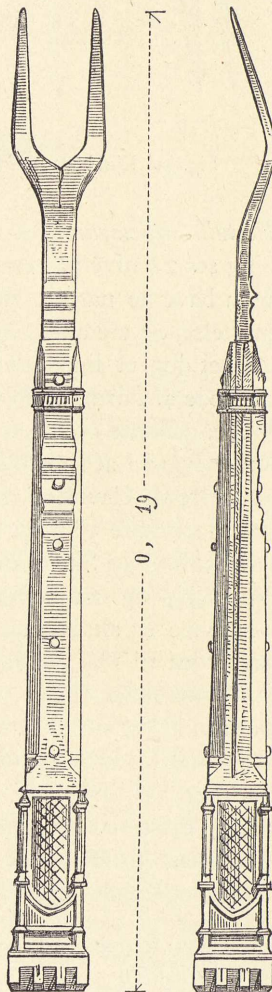

Fig. 44.
Gaffel fra Garnerays Samling.

¹ Hertugen af Berrys Inventar 1416.

² Olivier de la Marche: *États du Duc*, Side 684.

1530 var i fuld Udvikling i Mellemeuropa, er der Intet til Hinder for, at Throndhjemsbispen, trods den yngre Indskrift, har ejet den. Han besøgte Nederlandene i 1523, da han var paa Rejse til Rom for at søge pavelig Bekræftelse, og havde her en Sammenkomst med Kong Christian II i Mecheln. I 1529—30 indledte han atter Forbindelser med Kongen og havde Sendebud hos ham. Samtidig laa han i Fejde med Fru Inger til Østraat. Det lykkedes

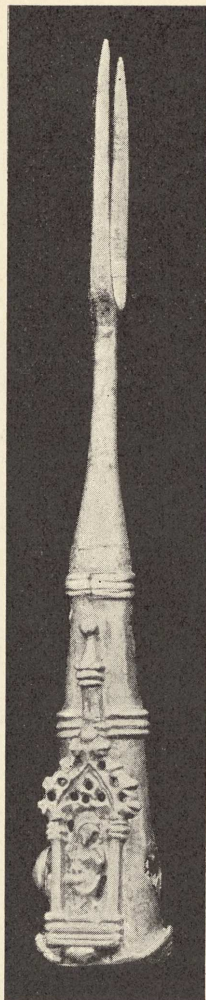
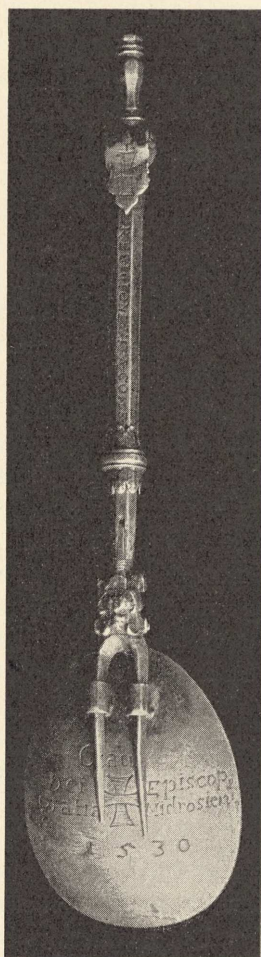
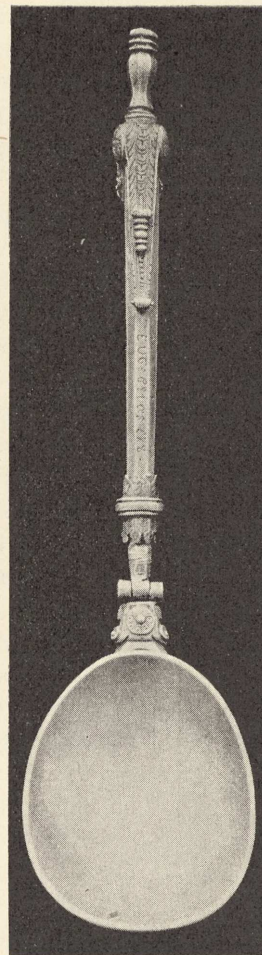

Fig. 45.
Bestikgaffel. 0,142 M. lang.
Nationalmuseet.

a

b

Fig. 46.
Gaffel og Ske i ét Stykke. Indskrift paa Bladet: *Olaus Dei Gratia*
Episcop. 1530. — Paa Forsiden: *eusebais eku* (Hold fast ved Guds-
frygt). Paa Bagsiden: *religione constat vita* (Livet bestaar ved Guds-
frygt). 0,189 M. lang. Nationalmuseet.

hendes Svigersøn Nils Lykke at faa et Forlig i Stand 1530, der altsaa i flere Henseender var et Mærkeaar i Bispens Liv. Om det af den ene eller anden Grund er kommet til at staa paa Skeen, kan ikke afgjøres¹. Tingen har imidlertid Interesse nok uden Indskrift, da det er en Kombination af Gaffel og Ske. De korte Grene, der kunne foldes om, ere nemlig indrettede til at stikkes ind i to Øskener, som ere loddede bag paa Skebladet eller, som dette i Bondens Mund kaldes: *Shuget*. Mulig kan denne Sammensætning løse en Gaade, der ellers vilde blive uudgrundelig, nemlig Beskaffenheden af en Gaffel, som Hertuginde af Orléans lod repa-

¹ Velvilligt meddelt af Rektor A. Heise.

Fig. 47.
Gaffel, som har til-
hørt Kong Christian
IV. 0,173 M. lang.
Rosenborg.

rere¹: »en Guldgaffel til at spise Vinsuppe med«. I 1884 solgtes paa Fau's Auktion i Paris en Gaffel, som tillige var Foldeske, prydet med Rubiner og Diamanter, netop en Kombination som paa vor Gaffelske. Den gik i 21,400 Francs.

Vi nærme os nu til den Tid, da man ikke mere kunde undvære Gaffler; de bleve en Nødvendighed, men denne meldte sig ikke, fordi man havde noget at indvende mod den gamle Maade at spise med Fingrene, tvertimod, det var man helst bleven ved med, men det var de store Pibekravers Skyld, og der maatte saa stor en Aarsag til for at volde denne Revolution, dette Brud paa Alt, der forhen havde hørt til den bedste Tone. Det gik for sig under Henrik III af Frankrig. Denne »Konge-Kvinde« bar sine Pibekraver i en Bredde af 8 Tommer, efter at han i 1578 var kommen hjem fra Polen, og det Umulige i at naa Munden med Fingrene uden at plette denne zarte Pynt var Aarsag til, at Kongen og hans Hof spiste med Skeer og Gaffler, der vare saa langskafte, at Maden kunde føres til sit Bestemmelsessted over Pibernes brede Flade. En anden ny Bordskik kom samtidig, nemlig at binde Servietten i Knude under Nakken. Begge Paafund have vi nu ondt ved at undres over, men den Gang vakte de en grænseløs Skandale, som næredes af Moralister, Prædikanter og Satirikere. De sidste vare de Værste, fordi de holdt sig til det Latterlige og Uklædelige ved at se Folk spise med et uvant Instrument, som de toge forkert paa, tabte Maden af de spidse Gaffelgrene, og teede sig, som vi vilde gjøre, hvis vi bleve nødte til at spise Makaroni eller anden rørlig Mad paa kinesisk Vis.

Denne Sammenkjedning af Klæde- og Spisemoder øgede Gafflernes Antal. 1598 ejede Gabrielle d'Estrée en Snes Gaffler. En Sølvgaffel hørte til hendes Kammerservice, 8 af samme Metal til Bordtøjet, 12 vare anbragte paa en Klippe af Koral og vare bestemte til Frugt og Mellemretter. Dermed er ikke sagt, at hun ikke spiste med Fingrene. Det gjorde Alle med god Lyst, og Maden smagte dem bedre paa den Maade. Efter den svenske Kong Erik XIV's Død bevaredes endnu et helt Stel med Skeer og Gaffler, men de førstes Dusintal var ukomplet, Gafflerne derimod i Behold². Ingen havde Brug for dem. Det synes nemlig som om der, saasnart de store Pibekravers Omfang svandt ind, er indtraadt en Reaktion. Der blev i Frankrig truffet et Kompromis mellem Gaffel- og Fingerspisning, idet man trak Handsker paa under Maaltidet.

I Tyskland figurerer Bordgafflen allerede i Max Rumpolts Kogebog fra 1581. Sølvpoppen (Silberkammerling) har blandt Andet at sørge

¹. Sølvkammerregnskaber fra 1390.

². Troels Lund: Danmarks og Norges Historie V, 267.

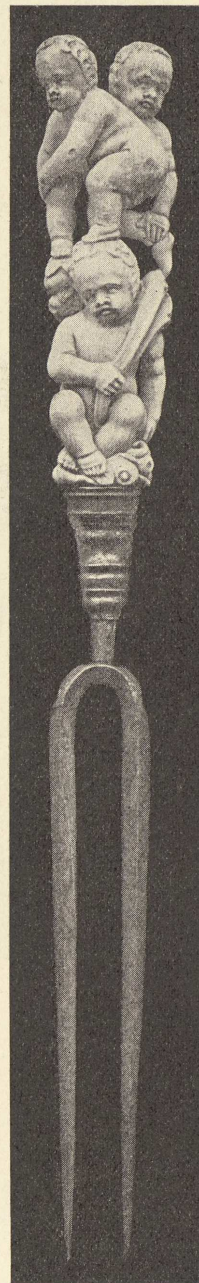

Fig. 48.
Bestikgaffel. 0,218 M. lang.
Nationalmuseet.

for Salt, Tallerkener, Brød, Skeer, Knive, *Pironer* og *Gäbelin*. — I Danmark var Bordgafflen ved denne Tid endnu ikke kommen til Hoffet. Der var ikke presserende Nødvendighed for at bruge den, thi Pibekraverne vare ikke extravagante i Omfang. Fortegnelserne over Prinsessernes Udstyr fra Kong Frederik II's Dage, saavel som over Enkedronning Sofies uhyre rige Bo (1631), tie om den, kun massive Forskærergafler fandtes. Det samme var Tilfældet i England. Da den Rejsende, Thomas Coryate, i 1608 besøgte Italien, undredes han over at se Gafflen i almindelig Brug, begejstredes for den (han var endog for engelske Forhold en ualmindelig Særling), bragte en Forsyning hjem og kjæmpede literært for dens Indførelse, men kun med det Resultat, at han blev udlét og fik Øgenavnet *furcifer*. At dømme af hollandske Malerier, hvorpaa Maaltider ere fremstillede, var Gafflen ukjendt i den hollandske Borgerstand langt ind i 17de Aarhundrede. Paa van der Helsts *Skyttegilde* (1648) sidde 25 fornemme, rigt klædte Borgere om et dækket Bord, bugnende under Sølv- og Guld servicens Vægt. Der er Knive paa det af mange Former — et Tegn paa, at de ere medbragte — men ikke én Gaffel. Herhjemme findes Bordgafflen første Gang omtalt i Kong Christian IV's Skrivekalender under 1ste Marts 1621: *Jeg kjøbte en Skee, en Knif og en Gaffel af Guld med Demanter af en Fransose, hvorfor ieg gav hannem 330 Dlr. in Specie*. Alle 3 Ting ere bevarede paa Rosenborg (Fig. 47). Prisen er høj endog for Tiden, men det Erhvervede af saa uforlignelig Skønhed, at det maa betragtes som sikkert, at der nødvendig blev spist med det. Grene og Gaffelskaft ere af Guld, Ornamenterne paa det sidste sort Email, Haandtaget af Agat, Forsiringerne hvid, grøn og sort Email. Imidlertid maa Brugen have bredt sig ved denne Tid. Kong Ludvig XIII spiste som ung daglig med sin egen Gaffel; i alt Fald fortæller Tallemant des Réaux (*Historiettes*), at der pønsedes paa at forgive ham ved en Gaffel, der rummede Gift i sit hule Indre. I Nationalmuseets Samling findes en Bordgaffel fra 17de Aarhundrede med udskåret Elfenbens Haandtag, hvorpaa legende Børn ere fremstillede (Fig. 48), samt en Forskærergaffel med Haandtag af Masurtræ, hvorpaa en Rytter i Rustning fra 30 Aars Krigen er fremstillet paa en stejlende Hest (Fig. 49). Der kommer nu Hold paa Tingen; Skaftet er ikke mere en Stilk, men en Ting at tage paa. Dette ligner virkelige Spisegafler. Folkemuseet ejer en Gaffel med Hornskaft, funden ved Udgravning i Raadhusets Grund, paa hvilken denne Udskæring er ført over i borgerligt Stof (Fig. 50). Hornet er blankslidt af daglig Brug. Det udskårne Hoved tillader at datere den. Den baretagtige Bedækning med vajende Fjer kjende vi fra Kong Christian IV's senere Portrætter saavel som fra den udvalgte Prins Christians. Paa hver Side af Hovedet falder en Lok, *Cadenetten*, ned paa den brede Halskrave. Det er Aarene ved 1640.

Fra denne Tid stammer ogsaa en anden Gaffel fra samme Fundgruppe. Det er en tarvelig Ting med Træskaft, men Figu-

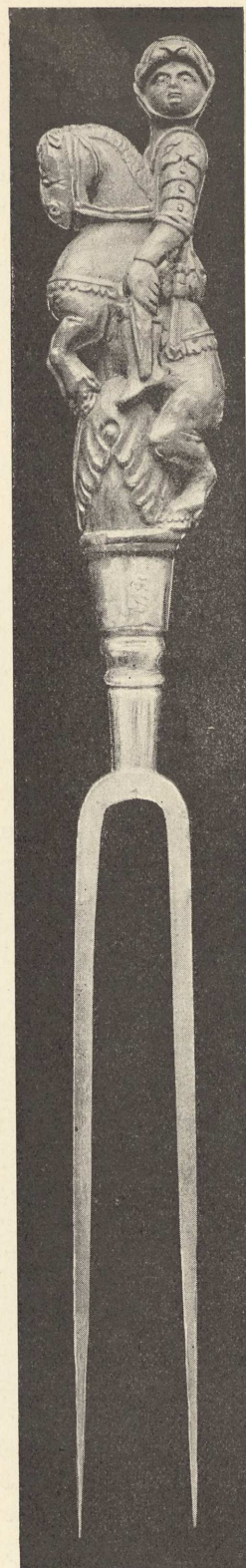

Fig. 49.

Forskærergaffel. 0,189 M. lang.

Fig. 50.
Bestikgaffel.
0,198 M. lang.
Folkemuseet.
Katalog-Nr. M 1485.

Det 18de Aarhundrede er i Nationalmuseet repræsenteret ved en Kniv og Gaffel (tyske) med pletterede Metaldele og ret originale Skafter, udskaarne i Raabukkens Opsatser. Disses nederste, krusede Kranse, *Roserne*, ere inddragne som Hatteskygger og Skjæg paa de joviale Ansigter, der ere anbragte paa *Rosenstokken*. I Hatten er indstukken en Ske (Fig. 53a og b). I Skifteregistre findes nu Gaffler i dusinvis parrede med Skeer, men man sagde en *Gaffelkniv* og 2 og 2 hed de *Knivpar*, *Knivtøj*, et Bevis for, at Kniven stadig var Hoved-

ren, som er skaaret deri, er værd at lægge Mærke til (se Fig. 55). Det er en Kvinde. Hendes lange Krøller hænge ned ad Nakken og paa Hovedet bærer hun en lille spids Hat, lignende den, som Leonore Christine blev ved at bære, skønt de egentlig var en forlængst aflagt Mode. Da hun i 1647 var i Frankrig med Corfitz, spurgte Enkedronning Anna hende strax, om saadanne Hatte vare paa Mode i hendes Hjemland. Leonore Christine svarede, at det var Kongedøtres udelukkende Privilegium at gaa med dem (Mme de Motteville: *Mémoires* under Aar 1647). Hendes Søstre bar dem dog ikke efter deres Portræter at dømme, og denne lille Hat har altsaa været et Unikum i Kjøbenhavn paa den Tid. Mulig er den foreviget her paa denne tarvelige Gaffel, men Figurens Portrætlighed er ellers ikke slaaende.

Under Ludvig XIV var Bordgafflen fuldt formet til Spisebrug. Rosenborg bevarer flere Exemplarer, der have været i Kong Frederik III's Eje. De ere af Guld (Fig. 51), Skaftet er fladt og formet til at falde i Haanden. Der er 4 Grene i flad Kurve og hermed er denne Tings Formudvikling foreløbig afsluttet. Eftertiden har ikke bragt andet. Det er ikke mere Etuigaffler men Bordservice, ikke med individuelt Præg men et ensartet Fabrikat, der kjøbes dusinvis. Den er ikke skabt til at føres med til Gildet i Etui eller i Lomme, men til at danne Husgeraad og ligge ved hver Kuvert. Endnu er det dog kun kongelige, *franske* Gaffler, og saaledes bleve de ved at hedde i Tyskland ind i 18de Aarhundrede.

I vor Borgerstand blev det ved det Gamle. Fig. 52a og b vise Etuikniv og Gaffel fra syttende Aarhundrede. Haandtagene skaarne i Elfenben, en Konge med Laurbærkrans, en Dronning med højt opsat Haar, begge med Sceptere i Hænderne. Det er en enevældig Potentat, selve Kong Christian V. Kongen bærer *Rhingraven*, et skjørtlignende Stykke, der faldt fra Livet til Knæet. Dronningen har sit Haar opsat efter Moden fra Aarene før 1680 *à la Fontange*, og da Rhingraven holdt sig i Mode i Frankrig til 1680, er dette Aar vel Gaffel og Knivs omtrentlige Alder.

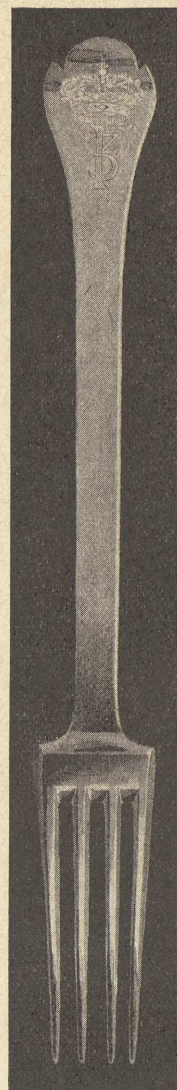

Fig. 51.
Bordgaffel, som har tilhørt Kong Frederik III.
0,188 M lang. Rosenborg.

stykket, Gafflen et tilkommet Appendix. De samledes med Skeer i Etuier eller Spisebestik, der brugtes som Festgaver. Børn fik et saadant *Mundtøj* paa Vuggen — det kongelige Sølvkammer ejer flere smukke Exemplarer — og til Brug for Bondestanden kastede Kunstindu-

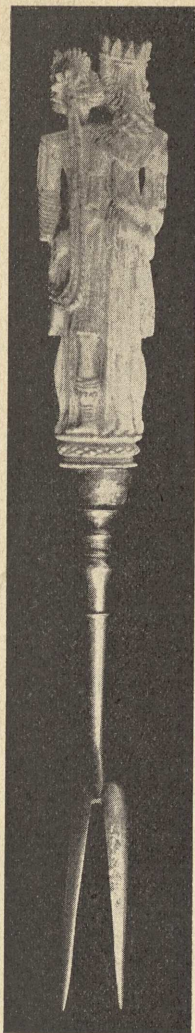

Fig. 52 a.

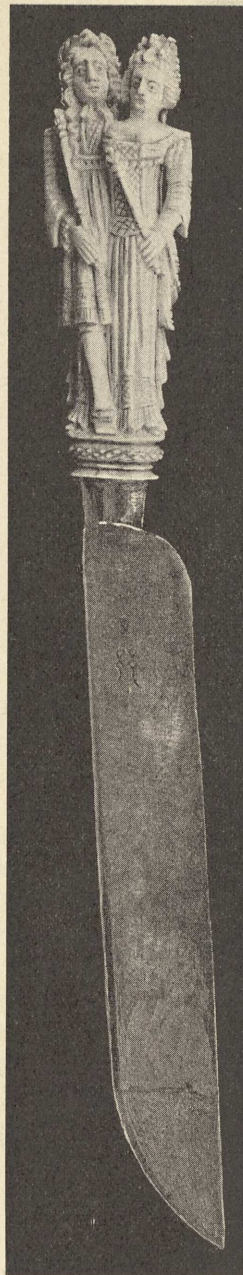

Fig. 52 b.

a Bagside af en Gaffel. 0,21 M, lang. Nationalmuseet. Katalog-Nr. 10,629. — b Forside af Haandtaget paa den til Fig. 52a svarende Kniv.

strien sig atter over denne kurante Artikel. Fra Slesvig, men navnlig fra Holstein haves udmærket smukke Exemplarer. Fig. 54 fremstiller et Mundtøj i Sølvfiligran, der giver en god Forestilling om dette Kunstarbejdes høje Standpunkt i Egnene ved Elbens Munding.

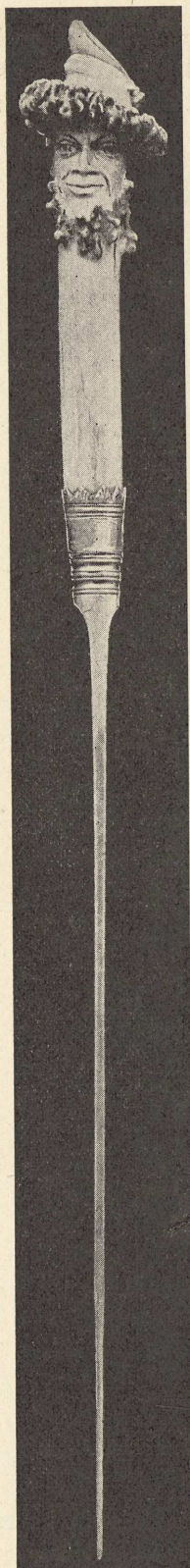

Fig. 53 a.

Man maa dog ingenlunde tro, at denne Udbredelse dækkes af Brugen. Navnlig ere Menigmands-Etuierne fra forrige Aarhundrede fordægtige, fordi de ere saa pragtfulde, og selv i Tyskland, hvor man dog burde være fremmeligere, var man 1783 ikke endnu naaet til at give Hospitalspatienter andet end Kniv og Ske.

Af Hogarths Kobberstik ses, at vel dækkede Lord Mayor i 1747 med en Gaffel ved hver Kuvert, men de vare endnu ikke naaede udover de 2 Grene. Heller ikke i private Huse.

Fra de 4 Grene paa Frederik III's og Ludvig XIV's Gaffler kan man ikke sikkert slutte, at deres Brug ved Hofferne var voxet med Grenetallet. I 1675 gav Courtin's *Traité de la civilité qui se pratique en France parmi les honnestes gens* Anvisning paa at holde sømmeligt paa Gafflen 3: med 3 Fingre og ikke med fuld Haand. De laa ved Kuverterne, men man spiste ligegodt med Fingrene. Vel praktiseredes Gafflens Brug allerede i 17de Aarhundrede ved Maaltiderne i Hotel Rambouillet, hvor saa mange Forfinelser skabtes og hvorfra saa meget, vi nu regne til Hygge og god Tone, udgik, men det var og blev længe kun nye Paafund, og ved Hofferne, der vare Konservatismens faste Borge, holdtes Fingerspisningens tusindaarige Skik i stadig Ære. Kong Ludvig XIV foretrak efter Saint-Simons Sigende at bruge Fingrene, og endnu i det 18de Aarhundrede høre vi det samme om Dauphine, Hertuginde af Bourgogne. Hertuginde af Orléans, Elisabeth Charlotte skriver under 14de Oktober 1718, at Dauphinen nu begyndte at hævde sin Rang, *hun taalte ikke mere, at hendes unge Hofdamer bleve saa familiære, at de toge med Hænderne i den Ret, hun spiste af, eller at de væltede sig paa hendes Seng*¹. Napoleon spiste ofte med Fingrene — han havde vidunderligt smukke Hænder — og efter et mundtligt Udsagn af Gehejmeraad Trap dyppede Kong Christian VIII sine Kartofler i Sauce med Fingrene.

Og det var intet Under, at Hofferne bleve ved det Gamle. I umiddelige Tider havde man øvet sig i Fingerspisning; det var blevet en Prøvesten for gode Manerer, at Fingerføringen var stilfuld og Be-

¹ Dette Sidste var noget nær Majestætsforbrydelse. Se Tidsskrift for Kunstindustri 1895, Afhandlingen »Sengekamre og Senge«, Side 42.

Fig. 53 b.
Gaffel og Kniv, hørende
til ét Bestik.
Nationalmuseet.
Katalog-Nr. 6040.

vægelserne kvikke, og deres varierede Mangfoldighed tillod en ganske anden Udvikling af disse erhvervede Fortrin end den kjedelige Gaffel, der kun havde én tilladt Maade at holdes paa. Der er endnu Rudimenter tilbage af disse gammeldags Façonere. Damer af den gamle Skole have endnu bevaret en vis stiliseret Ynde i at holde paa en Thekops Hank med 3 Fingre, medens de to ledige gives visse Stillingen ud i Luften, og hvem der med Beundring har set et graciøst Barn spise med Fingrene eller en lille, velformet Damehaand med vævre Bevægelser partere en Apelsin, vil forstaa, at det ikke altid har set hæsligt ud at spise med Fingrene. Ja, der gives endog Forhold i Livet, hvorunder f. Ex. »et Stykke med Rejer« faaer uendeligt mere Velsmag, om det er ordnet af saadan en Haand, end om den nok saa lethændet havde pillet dem med Gaffel. Der er i vor Tid en Reaktion mod den forudgangnes Penhed, der forbød endog at tage det Stykke Sukker, man vilde komme i sin egen Kop, med Fingrene. Det burde tages med Tang, men denne hænger nu ubrugt i Sølvskabene og nye anskaffes ikke.

Menigmand blev trolig ved sine Fingre. I Danmark spiste Bonden uden Gaffel ved 1800, i Norge ved 1860, i Sverig ved 1880, og begge Steder bredtes Smør paa Brød med Tommelfingren. Haanden hedder derfor *Femklogastlen*, i Jylland den *Femflenede*. I Spanien og Rusland er Gafflen endnu ukjendt af Almuen, i Østerland af Alle.

Fig. 54. Mundtøj.

Kniv og Gaffel 0,173 M. lang, Skeen 0,183 M. lang.
Sølvmærker RH. Dansk Folkemuseum.

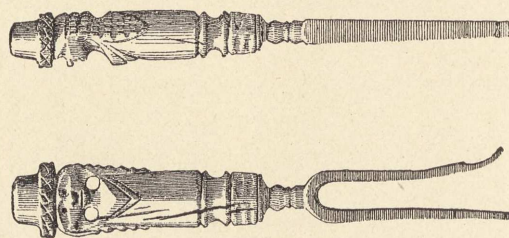

Fig. 55. Gaffel, funden i det nye Raadhuses Grund.

